
УДК 821.161.2

Модель підручника нового покоління в методичних поглядах Н.Й. Волошиної

Віра Шульган,

магістрант

ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"

науковий керівник **Н.В. Дига,**

кандидат педагогічних наук, доцент

У статті розглядаються окремі вимоги до шкільного підручника з української літератури, актуалізовані у свій час Н. Волошиною, через призму сьогодення. Аналізуються погляди науковця в діалозі з іншими щодо формування підручника майбутнього.

Ключові слова: школа майбутнього, підручник, українська література, методика Н. Волошиної.

Постановка проблеми. Нині, у час науково-технічного прогресу, у середніх загальноосвітніх закладах активно використовуються електронні посібники, інтернет-видання, які дають більше можливостей школярам усебічно розвиватися. Звичайно ж, застосування матеріалу з різних джерел при підготовці з дисципліни не витіснить шкільний підручник, який є основною складовою навчально-виховного процесу, поетапно подаючи необхідний для засвоєння учнями матеріал.

Українська література — це шкільний курс, який передбачає не лише вивчення взірців спадщини вітчизняних письменників, а й різнобічне виховання: моральне, духовне, етично-естетичне, патріотичне, трудове та ін. на прикладі запропонованих у підручнику творів. Тому

укладання підручника, за яким здійснюється навчально-виховний процес нового покоління, є одним із важливих питань сучасної національної освіти [1, с. 34].

Аналіз сучасних наукових здобутків. На початку ХХ ст. у шкільному вивченні літератури, як і в змісті освіти загалом, з метою інтенсифікації навчального процесу здійснено радикальні перетворення. Відповідно до нової Концепції літературної освіти поступово змінюється зміст і структура навчальної книги. З'явилися окремі праці, присвячені проблемі навчальних програм і підручників для оновлюваної школи (О. Бандура, Н. Волошина, Н. Жулинський, Р. Мовчан, Є. Пасічник, Г. Семенюк, О. Слоньовська, Б. Степанишин, П. Хропко, В. Цимбалюк, В. Шевчук та інші). Власне наукові основи шкільного підручника з літератури упро-

довж тривалого часу розробляла доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України Н. Волошина. Аналіз її праць дає змогу визначити основні проблеми, що потребують розв'язання у процесі формування шкільного підручника майбутнього:

- відповідність змісту підручника навчальній програмі шкільного курсу літератури [9, с. 48];
- системність навчальних завдань для роботи учнів над текстом художнього твору;
- насиченість дидактичної частини підручників різноманітними орієнтовними основами розумових дій (пам'ятки, алгоритми, схеми, таблиці, рекомендації тощо);
- наявність необхідного довідкового матеріалу, теоретико-літературних і критичних статей або їх фрагментів;
- змістовність яскравих біографічних матеріалів про письменників;
- доречність і якість пропонованого ілюстративного матеріалу, паперу, оформлення підручника та його обкладинки;
- апробація його в школі та громадсько-педагогічна оцінка [4].

Варто зазначити, що не лише Н. Волошина працювала над цією проблемою, а й інші науковці. О. Бандура відзначала, яким повинен бути шкільний підручник, зокрема зміст, структура та функції [4, с. 303], С. Жила розглядала наочні посібники й засоби їх демонстрування [4, с. 317], А. Градовський окреслював завдання навчально-методичного комплексу з літератури як навчальної дисципліни [4, с. 322], Є. Пасічник розробляв методичні рекомендації для вчителів-словесників [6].

Мета статті — на прикладі наявних підручників-хрестоматій з української літератури для основної школи, розроблених Н. Волошиною [11—13], узагальнити погляди вченої щодо критеріїв укладання шкільного підручника з курсу та визначити оптимальні шляхи і прийоми його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Оскільки підручник є офіційно визнаною основною навчальною книгою, у якій системно викладено тематичний матеріал або його частини відповідно до програми, учні користуються ним на уроці як під керівництвом учителя, так і самостійно, а також у ході виконання домашніх завдань. Він має бути належним чином упорядкованим для формування певних загальноосвітніх наукових знань, умінь і навичок, сприяти розвитку особистості, відповідати сучасним методам й організаційним формам навчання [3, с. 178].

Сучасний шкільний підручник містить наукову інформацію, наведену з урахуванням систематичності, послідовності, наступності, наочності, засвоєваності. Варто відзначити, що в шкільних книгах як для середніх, так і для старших класів є багато цінних методичних вказівок, вдалих методичних рішень, які потребують збереження і використання.

Створення моделі грамотного, змістовного, високоякісного підручника нового покоління, за Н. Волошиною, має відбуватися за такими напрямками:

Стиль викладу. Рекомендовано белетризований, нарисовий, асоціативний, захоплюючий стиль викладу навчального матеріалу (за Б. Степанишином [8]), а також проблемний виклад матеріалу з критичним його осмисленням, але при цьому необхідно дотримуватися оптимального співвідношення між науковістю та доступністю. Підручник має формувати в учнів наукову картину навколишнього світу. Для формування емоційно-чуттєвого ставлення до явищ реального життя в навчальній книзі вміщують матеріали, здатні викликати емоції, з урахуванням психолого-вікових особливостей учнів. Варто зазначити, що шкільні підручники не повинні бути перенасиченими науковою термінологією, а написані легкою, простою і зрозумілою учням мовою.

В умінні про складні речі говорити зрозуміло, чітко формулювати складні для сприйняття думки криється високий професіоналізм Н. Волошиної.

У її наукових розробках можна простежити думку, що першочергове завдання вивчення літературних курсів полягає не в накопиченні певних літературних відомостей, а в пізнанні себе і світу через читання, отримання естетичної насолоди від зустрічі з мистецтвом, умінні самостійно інтерпретувати, а значить перекладати літературні явища на мову власних вражень та понять [11].

Структура і зміст. Наявність у підручнику розділів, підрозділів, параграфів забезпечує чіткість поділу навчального матеріалу, тематичну й логічну єдність його частин, полегшує засвоєння знань логічними частинами (посильними "порціями"), сприяє кращому осмисленню й міцнішому запам'ятовуванню цих знань, а вчителю — допомагає планувати уроки та завдання додому [2, с. 307]. Традиційна структура змісту підручника з української літератури передбачає: основні відомості з історії літератури, твори для самостійного читання, диференційовані завдання для класів із поглибленим вивченням української літератури, завдання й запитання узагальнюючого характеру, а також вправи на кмітливість, що сприяють не лише засвоєнню матеріалу, а й тренують пам'ять, уяву, орієнтують учнів у потоці знань.

У підручнику також визначається система та обсяг знань, що потрібно обов'язково засвоїти, а також містяться завдання та вправи, які забезпечують формування необхідних умінь і навичок. Шкільна книга має відповідати віковим особливостям та рівню попередньої підготовки учнів [2, с. 135]. Важливо, щоб підручник, який практично є настільною книгою кожного учня, забезпечував би індивідуальну траєкторію літературної освіти, розширював культурологічний контекст сприйняття твору, сприяв формуванню сучасного читача, здатного декодувати художній текст. Підручник для школи майбутнього повинен містити репрезентування кожного письменника не як канонізованого класика, а як особистості для того, щоб допомогти учневі зрозуміти митця в тих умовах, у яких йому судилося творити.

Підручник Н. Волошиної "Українська література" для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів 2007 року видання забезпечує виховання національно-патріотичних ідей, ураховує найновіші досягнення науки, достовірність, точність фактів і наукових положень. Структурні частини книги розташовані в такій логічній послідовності: вступна стаття-звернення до школярів; пам'ятка "Державні символи України"; розділи "Усна народна творчість", "Народні перекази та легенди", "Народні казки", "Літературні казки", "Література XIX століття", "Література XX століття" [11].

Підручник "Українська література" для 6 класу за редакцією Н. Волошиної та І. Одиначука 2007 року видання містить такі структурні частини: умовні позначення, що допомагають зосередити увагу учнів на найважливішому в процесі навчання; пам'ятка "Державні символи України"; розділи "Усна народна творчість", "Із літератури XIX століття", "Із літератури XX століття" [12].

У підручнику "Українська література" для 7 класу за редакцією Н. Волошиної та Н. Логвіненка 2009 року видання структурні частини підручника розташовані в такій послідовності: вступна стаття-звернення до учнів, розділи "Художня література як явище мистецтва", "Історичні пісні", "Із літератури XIX століття", "Із літератури XX століття", "Для самостійного і додаткового читання" [13].

І. Вензовська, учитель I категорії загальноосвітньої школи I—III ступенів № 28 м. Житомира, рецензуючи підручники Н. Волошиної, зазначала, що "рівномірність

розподілу матеріалу між розділами, відповідність складності та обсягу матеріалу можливостям його засвоєння школярами, чіткість і послідовність структурування змісту підручника, зв'язок із життям, із сучасними завданнями виховання дитини як особистості створюють умови для ефективної організації самоосвіти учнів, розвитку їхнього творчого мислення, формування й закріплення загальнонавчальних та спеціальних навичок, виховання високих моральних якостей".

Ілюстративність. Обговорюючи проблему збагачення змісту підручника ілюстративним матеріалом, зауважимо обов'язковість чуття міри. Текст краще запам'ятовується, легше відтворюється в пам'яті, якщо супроводжується вдало підібраними якісними портретами письменників, репродукціями творів образотворчого мистецтва, написаних на літературній основі; фотографіями сцен із театральних вистав, кадрами з кінофільмів — екранізації класики, світлинами пам'ятників митцям слова [6, с. 49].

Підручник "Українська література" для 5 класу за редакцією Н. Волошиної має естетичний зовнішній вигляд, зручний формат. У ньому вміщено портрети письменників, ілюстрації до художніх творів та репродукції картин відомих художників [11].

Технологічність. Сучасні науковці-методисти вважають, що, створюючи підручник майбутнього, потрібно не лише йти в ногу з часом, а й урахувати читацькі потреби та інтереси учнів. Тому в навчальній книзі необхідно розмістити цікаву додаткову інформацію щодо літературних творів, пов'язану з інтересами сучасних школярів: про музику (якщо у творі згадуються інструменти іншого століття чи письменник захоплювався грою або співом), екранізацію твору, арт-мистецтво, техніку тощо. Цю ідею підтримує й Н. Волошина у своїх наукових працях.

Завдання та запитання, які даються в підручниках-хрестоматіях, повинні, на думку С. Жили, закріпити набуті теоретико-літературні знання, вміння застосувати їх на практиці, а також встановити внутрішньо-предметні та міжпредметні зв'язки [4]. Окремі запитання й завдання та інструктивна частина можуть містити певну додаткову інформацію, необхідну для повної правильної відповіді чи успішного виконання пізнавальних завдань [2, с. 306]. На етапі опрацювання навчального матеріалу, крім читання художніх текстів, обов'язковими в підручнику Н. Волошиної для 6 класу є рубрики "Пригадайте", "З'ясуйте", "Поміркуйте", "Завдання додому", "Запам'ятайте". Це допомагає педагогу логічно й послідовно планувати структуру кожного уроку, дає можливість забезпечити опанування учнями програмового змісту в результаті навчальної діяльності як під керівництвом учителя, так і самостійно. У підручнику вміщено доцільний пізнавальний позапрограмовий матеріал у рубриці "Цікаво знати" [12].

У кінці кожного розділу підручника "Українська література" для 5 класу подано завдання для повторення: "Поміркуймо", "Відгадаймо". Система завдань та запитань, яка супроводжує кожен тему, спрямована на актуалізацію опорних знань, пізнавальну і розвивальну функції художнього слова: "Працюємо в парах", "Завдання додому", "Відгадайте загадку", "Запам'ятайте", "Працюємо в групах". У підручнику пропонується додатковий матеріал: "Цікаво знати", "Усміхнімося" [11].

На жаль, іноді доводиться спостерігати ситуацію, описану в підручнику вітчизняного методиста Є. Пасічника: "Учні, аналізуючи художній твір, ідуть не стільки від вдумливого читання, скільки від зовні принесеного і наперед сформульованого положення, готового висновку, під який підгоняться прочитане. Замість того, щоб виникнути в авторський текст, (...) учні витрачають свої зусилля лише на те, щоб до сформульованих учителем готових положень дібрати певний матеріал, найчастіше цитати з твору [4]".

Підкреслимо, що підручників з української літератури, запропонованих Н. Волошиною, щойно зазначене ніяким чином не стосується, у них пропонуються ретельно підібрані різноманітні вправи з урахуванням вікових особливостей учнів.

Висновки. Порівняно з іншими шкільними предметами у навчанні літератури підручник посідає значне місце, адже він є настільною книгою, що сприяє морально-естетичному та науково-світоглядному розвитку особистості учня. Тому питанню укладання підручника з української літератури для школи майбутнього сьогодні слід приділяти більше уваги. Методичні розробки, чіткість, лаконічність, доступність викладу матеріалу в запропонованих підручниках Н. Волошиної є необхідною передумовою досягнення учнями успіхів під час вивчення української літератури.

Література

1. Бандура О. Шкільний підручник з української мови / О. Бандура. — К.: Пед. думка, 2001. — 76 с.
2. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Методика викладання української літератури в середній школі / Т.Ф. Бугайко, Ф.Ф. Бугайко. — К.: Радянська школа, 1952. — 281 с.
3. Мазуркевич Р.О. Нариси з історії методики української літератури / Р.О. Мазуркевич. — К.: Радянська школа, 1961. — 371 с.
4. Наукові основи методики літератури: навчально-методичний посібник / за редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. — К.: Ленвіт, 2002. — 344 с.
5. Оліфіренко В. Підручник з української літератури: історія і теорія / В. Оліфіренко. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. — 324 с.
6. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Є.А. Пасічник. — К.: Ленвіт, 2000. — 384 с.
7. Проблеми сучасного підручника: збірник наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України. — К.: Педагогічна думка, 2006. — Вип.6. — 328 с.
8. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі / Б.І. Степанишин. — К.: Проза, 1995. — 254 с.
9. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник / Г.Л. Токмань. — К.: ВЦ "Академія", 2012. — 312 с. — (Серія "Альма-матер").
10. Українська література 5-12 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів, — К.: Ірпінь, 2005. — 200 с.
11. Волошина Н.Й. Українська література: підручник для 5 класу / Н.Й. Волошина. — К.: "Педагогічна думка", 2007. — 188 с. (експериментальне видання).
12. Волошина Н.Й., Одинець І.В. Українська література: підручник для 6 класу для загальноосвітніх навчальних закладів / Н.Й. Волошина, І.В. Одинець. — К.: "Педагогічна думка", 2007. — 262 с. (експериментальне видання).
13. Волошина Н.Й., Логвіненко Н.М. Українська література. 7-й клас: підр. для загальноосв. навч. закл. (рівень стандарту) / за заг. ред. Волошиної Н.Й., док. пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України. — К.: Педагогічна думка, 2009. — 320 с.

В статье рассматриваются критерии школьного учебника по украинской литературе с точки зрения Н. Волошиной сквозь призму его современного состояния. Представлены взгляды ученого в диалоге с другими по поводу формирования учебника будущего.

Ключевые слова: школа будущего, учебник, украинская литература, методика Н. Волошиной.

The article deals with N. Voloshyna's criteria of Ukrainian literature textbooks thought the prism of its modern state. There are the main disagreements of N. Voloshyna and modern literature specialists' on the formation of the textbook of the future.

Keywords: school of the future, a textbook, Ukrainian literature, Voloshyna's methodology.